

II. A magyar nemzetfelfogás és a nyelvharc

4. Magyarománok és szlavománok. A „magyarosítók”

álláspontja a reformkori magyar–szlovák nyelvharcban

Gazdag szakirodalma van a közel fél évszázadon át tartó magyarországi nyelvharcnak, amely – mint ismeretes – a magyar nyelv államnyelvvé tételével 1844-ben sikeresen lezárult. Viszonylag jól ismertek a Magyar Királyság másik történelmi nemzetének, a horvátoknak nyelvi-politikai törekvései is, amelyek fő színterei többnyire szintén a rendi gyűlések voltak. Hiányos és meglehetősen pontatlan ismereteink vannak viszont a – „nemzeti ébredés” kezdetén a történelmi Magyarország egyik legkedvezőtlenebb induló helyzetben lévő népének, a korabeli forrásokban többnyire „tót”-oknak, „felső-magyarországi szlávok”-nak nevezett – szlovákok nyelvi-kulturális törekvéseiről. Ezeknek a toll fegyverével folyó vitáknak az élén egy maroknyi szlovák evangélikus lelkész és katolikus pap haladt. Ennek a „nemzetébresztő” szlovák értelmiségnek a felfogásában az 1840-es évekig (különböző arányokban, szervesen-szervetlenül) keveredtek a szláv, cseh–szláv és hungarus tudat elemei.

A szlovák tudat kialakulása szempontjából a szlovák történetírás döntő fontosságot tulajdonít a pozsonyi diéták törvényalkotó tevékenységében megnyilvánuló, és a felső-magyarországi vármegyékben az 1830-as évektől különösen felerősödő magyarosító törekvéseknek. Ezek az asszimilációt elváró vagy egyenesen sürgető magyar igények, valamint egyre türelmetlenebb gyakorlati intézkedések nemcsak a magyar–szlovák, szlovák–magyar nyelvharc kiéleződésére és eldurvulására voltak közvetlen hatással. Hozzájárultak ahhoz is, hogy a szlovák „nemzetébresztő” értelmiség gondolkodásában megkezdődött a szlovák tudat önállósulása és lassú kiválása az addig domináns szláv tudatból. Ezzel együtt megindult a – még szintén képlékeny – magyar nemzetfelfogással és nemzeti törekvésekkel való szembe fordulás is.

A reformkori magyar folyóiratokban váltakozó erővel és lendülettel folyt tehát a vita az ún. „magyarománok” és „szlavománok” között. Magyarománoknak nevezték hajdanán a magyar nyelv túlzó pártolóit és terjesztőit,

szlavománoknak vagy „pánszlávok”-nak pedig a szlovák nyelv és a szláv-, illetőleg szlovák érdekek magyarországi védelmezőit. Az alábbi tanulmány tehát arra tesz rövid kísérletet, hogy alapvetően az Athenaeum, a Századunk, a Tudományos Gyűjtemények stb. vitairataira támaszkodva, felvázolja a reformkori „magyarosítók” legjellegzetesebb érveit és vádjait, valamint az 1840-es évek elejére letisztuló, a „szlávbarátok”-kal folytatott viták által is formált magyar nemzetfelfogás legfontosabb jellemzőit, komponenseit.

Nemzetfelfogások, magyarosítási érvek a magyar vitairatokban

Már a 18. század végén született magyar írások felvetették „*kedves kenyeres földieink*”, a Magyarhonban élő népek elmagyarosítását, a magyar nyelv széleskörű terjesztését. Ezt a szemléletet csak tovább erősítette a francia forradalom tüzeiben sarjadt államnemzeti felfogás megismerése, valamint Herder nyelvemzeti koncepciójának, és a magyarok jövőjével kapcsolat borús jóslatának a hatása. A nemzethalál rémével fenyegető herderi jóslat, valamint II. József germanizációs kísérlete azonban nem csak csüggedést, hanem tettvágyat és „*áldásthozó ellenhatást szüle*”. Csaplovics János (Ján Čaplovič) későbbi értékelése szerint ugyanis a magyar nyelv 1790 óta „*napról napra jobban terjed és erősödik; s Herder sokkal rosszabb Próféta volt mint Bredeczky, midőn azt írta: „Századok múlva talán reá sem lehetne akadni, a Magyarok nyelvére...”*”.¹

A modern magyar nemzetfelfogás egyik forrása a felvilágosodás emberbaráti, világpolgári, nemzeti gyűlölködéstől még mentes szellemisége volt. Ennek jól kitapintható hatásai egészen az 1840-es évekig fellelhetők a reformkori sajtóban. A magyar nyelv virágzásán fáradozó Kazinczy Ferenc ezt még nem más nyelvek kárára gondolta. Az 1820-as évek elején Rummy Károly még hiányolta, hogy a pozsonyi liceumban a „*tót ifjak*” a vizsgán „*anyai tót nyelven*” nem beszélnek. Néhány évvel később Thaisz András dicsérettel szólt „*egy különös jókedvű, eleven eszű, született poétikai nemzet*”, a szlávok szép ritmúsú nyelvéről, amelyen a „*házánkbeli Tótok*” költőjének, Kollár Jánosnak a „*Slávy dcera*” című remek költeménye is megszólalt. 1833-ban ifjú Homokay Pál elítélte „*a nemzeti vak buzgóságot, a, vastag nacionalizmust*”, mert ez nemzeti gyűlölséget keltve „*inkább sirja, mintsem életrekelése egy Nemzetnek*”. Gyönyörű felföldi levéltörredékében Kazinczy Gábor még 1839-ben is őszinte emberszeretettel ostromozta a nem magyarokat gőgösen lenéző magyar butaságot és tudatlanságot, amelyből a „*tót nem ember*” megvető szólás is

fakadt. Ő már jól látta, hogy ebből „halálharc lesz”, mert „szédítő toronytetőn alusznak biztos tudatlanságban lázas holdkórálmainkat, 's még a' barátintés is csak arra szolgálhat, hogy lebukjunk”.²

A korai magyar nemzet-meghatározásokban még vissza-visszacsengtek a 18. századi természetjogi és szerződéselméletek bizonyos alaptételei a nemzetről, mint emberi egyezségeen alapuló organikus testről. Ezt azonban egyre inkább a – nemesi-rendi hagyományos nemzetfelfogással többnyire összefonódva jelentkező – feudális magyar hódításelmélet alátámasztására használták fel azok ellen a magyarországi „tótok” ellen, akik magukat a „nagy tót nemzet” részének tekintették és „a' Haza kebelében rossz szándékkal Tót Nemzetet” akartak alkotni. Márpedig a „nemzeti” elnevezés „Hazánkban egyedül az uralkodó Magyarokra illik”, mert fegyverrel a hont ők foglalták el és tartották meg 900 esztendőn át, miközben a honnak „bölcös Alkotmányt” is szereztek.³ A hazában élő nem magyar lakosoktól és a befogadott külföldiektől tehát azt kívánták, hogy „ha szeretik Hazánk productumait, oltalmazó törvényt; szeressék nyelvünket is, és magyarizáltassanak”.⁴ Ezek mögött az igények, majd követelések mögött a formálódó modern magyar nemzetfelfogásba alapvető komponensként beépülő rendi-nemesi „államnemzeti” szemlélet állt. Kovács Endre – Szekfü Gyula álláspontjával vitatkozva – erőteljesen hangsúlyozta, hogy „... a régi, feudális magyar nemzetfogalom él tovább a politikai nemzet, az államnemzet XIX. századi értelmezésében... A nemzetállam eszménye nem valami modern eszmei konstrukció, hanem szerves folyománya a feudális, rendi magyar államfelfogásnak; őse a *hungarus*, a *nobilis hungarus*, a *natio hungarica* fogalmában fejeződik ki...”.⁵ Ján Tibenský, a kiváló szlovák történész is úgy látja, hogy ez a feudális államnemzeti koncepció volt a magva nemcsak a magyar nyelv államnyelvvé tételéért folytatott harcnak, hanem az egész magyarosításnak is, amelyhez az érvet a hódításelméletből vették.⁶

Már 1790-ben megfogalmazódott a – nem magyar vagy magyar születésű, de magyarul nem tudó – nemesek visszatérítésének az igénye, és a Magyarországon élő „idegenek”-nek „fogadott magyarok”-ká tétele is az oktatás segítségével. Ugyanis „az idegen vagy magyarrá lesz közöttünk, vagy éhhal”.⁷ Ennek az igénynek a jogosultságát alátámasztani látszott az a tény, hogy – még 1842-ben is – Magyar- és Horvátországban a 136 000 főnyi voksjogú nemességből (a papságot nem számítva) mindössze 15 000-en érthették a latint. Viszont (Erdély nélkül) a nemesség kb. 90%-a értett magyarul, 78–80%-a pedig magyarnak vallotta magát.⁸ A feudális nemzet jellegét tehát a magyar születésű vagy nyelvű nemesség adta meg. A 19. század első felében ezzel együtt egyre

markánsabb jelleget öltött az a – már 18. században megjelent – törekvés, amely a *natio hungarica* fogalmát a magyar etnikumhoz és nyelvhez kezdte kötni. A magyar nemzetfelfogás tehát egyfelől demokratizálódott, mert a magyar nemesség a nemzetbe kezdte befogadni az addig kirekesztett magyar lakosság millióit. „A' Nemzethez pedig nem csak a' népnek vezetőit 's attyáit – nemeseket –, hanem a' pórnépet is számlálom – olvasható egy 1824-es írásban –, mellynek oktatása eddig olyan hijános volt; ... ; az együgyű tudatlan köznépet...”⁹ Másfelől a szlovák vagy egyéb nem magyar nemes, polgár vagy paraszt számára csak akkor kínálta fel a magyar nemzethez tartozás lehetőségét, ha magyarosodik. A korszak magyar írója és nemesi politikusa tehát egyre kevésbé állt a minden Magyarhonban (Hungáriában) élő „nemzet”-re egyforma érdeklődéssel tekintő, hagyományos hungarus patriotizmus alapján. A nem magyaroktól nyelvi és érzelmi azonosulást, disszimilációt, végső soron tehát identitás feladást várt el. Ezekkel karöltve a „Magyarország” (Hungária, Uhorsko) és a „magyarországi” (hungarus, uhorský) fogalmakat is mindinkább „magyar”-nak (madarský) kezdték fordítani.

1810-ben L. Bartolomaeides még arról írt, hogy a hungarus kifejezés nem feltétlenül magyart jelent, hanem csupán annyit, hogy az illető a Magyar Királyságban született. Így tehát a magyarok jogtalanul neveznek mindenkit „magyar”-nak. Tizenkét évvel később viszont már a szelíd lelkű, bencés Guzmics Izidor is szinte megkérdőjelezhetetlenül szögezte le álláspontját. „A' Magyar országban lakó Tót, német, horvát, bár Sz. Istvánig vigye a Magyarországi indigenatusságát, Magyar nem lesz, míg a' nyelvet fel nem veszi; Magyarországi ugyan, de nem magyar nemzetbeli;...”¹⁰ A magyarok „die Ungarn” vagy „die Magyaren” elnevezéséről 1820-ban kiobbant hírlapi vitában gr. Mailáth János úgy látta, hogy a magyarok nyomán a németek is azért használják a „die Magyaren” elnevezést, mert ez „a' Magyar Nemzet **nationalitássát szorossabban elő adja mint a' die Ungarn nevezet...**”¹¹

Az 1820-as évek írásait lapozva szembeötlő a különböző nemzetfelfogások egymás mellett élése vagy keveredése. Thaisz Andrásék például még 1825-ben is a magyar nemességre apelláló, hagyományos politikai nemzetfelfogást hangsúlyozták. A tót nyelven írott tudományos munkák (amelyekből „*csak egy fiókkal sem láthatni*”), valamint a „*kaszás és robotoló nyelv*”-nek titulált szlovák népnyelv ellen 1824-ben durván kirohant egy névtelen szerző. A vitáiratában tarkán keveredtek a hódítás jogára épülő régi államnemzeti és a (zömmel szintén ebből fakadó) nyelvemzeti érvek. Mindezekkel azt kívánta bizonyítani, hogy „*a' két Magyar Hazában ... sem a' nyelvnek, sem a' nemzetnek*

nevezetét és elsőségét, a' Magyarén kívül más nyelv, és nemzet magára nem ruházhatja", mert ez csupán a „győzedelmes úr”, nem pedig a „zsellér” nevét és nyelvét illeti meg. Ezen az alapon sürgette a más nemzet- és nyelvbéli megmagyarosodását.¹² Guzmics Izidor vagy Kovácsóczy Ádám viszont a herderi nyelvnemzet tiszta felfogását vetették papírra 1822–1823-ban. Velük szemben viszont egy 1827-ből való írás azt hangoztatta, hogy „ne a' nyelv legyen az első, hanem a' nemzet: mert nem a' nemzet van a' nyelvért, hanem a' nyelv a' nemzetért”.¹³

Az 1830-as évek magyar nemzetfelfogásaiban lényeges elmozdulások történtek. Az évtized első felében ugyan vissza-visszaköszöntek még az 1820-as évek nemzet-meghatározásai, de a feudális vagy a nyelvi definícióval szemben (vagy: mellett) az államnemzeti koncepció vált egyre meghatározóbbá. A „Közhasznú Esmeretek Tára...” VIII. kötete 1833-ban ugyan még egymás mellett közölte a nyelv- és az államnemzet címszavait, de már azt tartotta kívánatosabbnak, hogy „a nemzet alatt egy törvényű, egy nyelvű, egy jogu emberek összességét” kell érteni. Két évvel később pedig Varga János professzor már az államnemzet frappáns jogtudományi meghatározását is megadta: „I. § A' status' minden tagjai öszvesen egy erkölcsi személyt tesznek, mellyet **nemzetnek** nevezünk, vagy is az egész statusszemély a' nemzet”.¹⁴ Az állam és a nemzet, illetve nép összecsisztatása az 1830-as évek közepétől egyre rendszeresebbé vált.

A fokozatosan megszilárduló „egy politikai nemzet” koncepcióban, a liberális magyar nemzetfelfogásban tehát szervesen-szervetlenül keveredtek a történeti jogokra hivatkozó államnemzeti és a nyelvnemzeti felfogás elemei. A kérdéskörrel foglalkozó magyar történészek véleménye legfeljebb csak abban különbözik, hogy a két komponens közül melyik a meghatározóbb. Gergely András szerint az átörökített rendi-nemesi „natio” kitágítása két irányban is végbement. Egyfelől az ún. „magyarországi”, vagyis a valóságos etnikai fedezettel nem rendelkező „egy politikai nemzet” felé, másfelől pedig a konkrét magyar etnikai fedezetű, kulturális alapozású nyelvi nemzetfelfogás irányában. A nagyobb politikai nemzet tartalmazta az – ennek centrumává, integrációs pontjává váló – kisebb, nyelvi-kulturális nemzetet. E két ellentétes felfogás egybehangelésére nem történt kísérlet. Így a magyar államnemzetet – legalábbis egyelőre – különböző nyelvű és nemzetiségű polgárok alkották. Varga János is úgy látja, hogy a liberális magyar nacionalizmus végül is olyan nemzetfogalmat vajúdott ki, amelyben az etnikai, nyelvi azonosság (ami a szláv, illetve szlovák nemzet alapja volt) még egyetlen magyarországi népet sem tett

nemzetté, s amely egyedül csak a magyarokra illet. A magyar nemzetfelfogás elengedhetetlen tartozékai így a történetiség, az államiság, a politikai lét és erő lettek.¹⁵

Ezt a kifejlett magyar álláspontot fogalmazta meg – éppen egy „tótok” ellen írott vitairatában – az Athenaeum 1842. október 9-i számának Hernádtáji aláírású szerzője, aki a nemzet és a nép, a nemzetiség és a népiség közötti pontos különbségtevést szorgalmazta. *„Azon nép, melly hont szerez 's állodalmat alapít, népiségét nemzetiséggé emeli: a' meghódított hon, az alkotott állodalom, nevét viseli, ... nyelve e' népnek, **nemzeti nyelvvé** válik. Ez oknál fogva az alávetett különfajú népeknek, **mint olyanoknak**, nem lehet nemzetiségök, ... de mivel saját származásuak 's nyelvűek, van népiségök, saját népszokásaik, népdalaik stb. Ha pedig a hódító népfaj által **egyenlő joggal** az alkotmány 's haza' jogaikban részesítettek, állodalmi tekintetben 's mint az egy hon' egyenlőjogu polgárai a' hódító népfajjal együtt egy nemzetet képeznek, egy 's szintazon nemzetiségben részesülnek, melly azonban, mivel ... **átruházott**, ... a' hon-szerző 's alkotmány-alapító népfajé”*. Ebből következően tehát *„mi tótok, mint tótok, Magyarországon nem lehetünk nemzet, mert tót állodalom itt nem létezik, hanem csak nép;...”*¹⁶

A „magyarománok” félelmei és vádjai

1840–1843 között a nyelvharcot – vagy ahogy a kortársak akkortájt mondták: a nyelvtusát – valóságos nyelvháború váltotta fel a „magyarománok” és a „szlavománok”, illetve „pánszlávok” között. A nyelvtusa a hatás-ellenhatás logikája alapján a német és a magyar lapokban részben álnéven vagy névtelenül folyt. A vita hevességét mutatta, hogy az egyik elemző a toll fegyverével folyó összecsapásokban már 1841-ben a *„tolcsaták fegyverrel folytatása”*-nak az előkészületeit sejtette meg.¹⁷ A sajtóviták háttérében az állt, hogy a – nyelvtörvények sorában kifejezésre jutó – magyar nyelvért folyó, közel hetven esztendő küzdelem lassan a végéhez közeledett. A magyar nyelv már nemcsak a latint szorította ki, s már nem is csak a közigazgatásban, evangélikus papi hivatalokban, a szakképzettséget kívánó hivatali, értelmiségi pályákon követelték meg a magyarul tudást.

A magyarosítás elérte a szlovákok hitéletét, vallási intézményeit, a szlovák ifjúság nyelvművelő és irodalmi egyesületeit, diákköreit, sőt az alsófokú oktatást is. Még a magyarosítás mérsékeltebb, türelmesebb hívei is úgy látták helyesnek, ha a magyar „nemzetiség” biztosítása és a (nyelvre is kiterjedő)

nemzeti egység megteremtése érdekében „*legelsőben és mindenek előtte az alsó iskolákban hoztassék be a magyar nyelv tanítása*”, mert „*ezen szelíd mód által a köznép magyarosítását legbiztosabban eszközölni lehetne*”.¹⁸ Ezek az intézkedések már létében veszélyeztették az éppen meginduló szlovák nyelvi-kulturális mozgalmat. Nem csoda, ha a magyar intézkedések a szlovák evangélikus intelligencia növekvő ellenállását váltották ki. 1841-ben például gróf Zay Károly szuperintendens tervbe vette az evangélikus és a református egyház unióját. Ezzel az egyesült egyházban (a kb. 2 millió főt számláló reformátusok révén) olyan magyar túlsúly jött volna létre, amelynek segítségével keresztül vihető lett volna a szlovák és a német evangélikus gyülekezetek „megmagyarosítása”. Ezzel együtt olyan Pesten felállítandó, közös református főiskola terve is felmerült, amelynek tanítási nyelve a magyar lett volna. Az indoklás szerint ezzel megszűnhetne az evangélikus teológusok német egyetemekre járása. Több felső-magyarországi gimnáziumban és líceumban – arra hivatkozva, hogy törvényellenes izgatást és hazaáruló, magyarelles tevékenységet folytatnak – betiltották a „pánszláv”-nak minősített nyelvűvel és irodalmi egyesületeket.¹⁹

Az 1830-as évek közepétől a liberális magyar nacionalizmus nem véletlenül zúdította a fő tüzet éppen ezekre a diáktársaságokra. Ezek voltak a szláv–szlovák nemzeti öntudat és ideológia fő központjai, a magyarosító törekvések fő ellenzői és keresztelői. A reformkori magyar vitairatok azt is részletesen kifejtették, hogy mi nem tetszett nekik a lőcsei, késmárki, eperjesi, pozsonyi stb. diáktársaságokba tömörült, néhány száz főt számláló „*evangélikus és tót*” diákság nemzeti törekvéseiben. Érzékenyen reagáltak például arra, hogy a vidéki csoportokat összefogó pozsonyi társaság 1836-ban az alábbi közvetlen teendőket jelölte meg: anyanyelven való tökéletesedés; fáradhatatlan munkálkodás a szláv nemzet felvirágoztatásán, a nemzet szeretetén; könyvek vásárlása, diáktársaságok létesítése (a magyarosító törekvések ellensúlyozása céljából); a szláv nemzet történetének megismerése; az így szerzett történelmi érvek magyarosítás ellen fordítása; széleskörű levelezés és kapcsolatok tartása egymással, valamint a „szláv világ” jeles férfiival.²⁰

A magyar nyelv híveit egyre jobban irritálta a szláv–szlovák öntudat növekedése, amely a magyar nyelv és a magyarok gúnyolásával is párosult. „*Elunod a sok Tatry, Kriván, Vaha (Vág), Szláva, Thron, Wlast, Národ, Szlovan s at. szókat hallgatni*” – írta az elfogulatlanságra törekvő X. Y. Z. „*Pozsonyból, Pestről, Csehországból ládászámra kapnak könyveket, s minden tanul és olvas, s olvas és tanul-tótul!!*”.²¹ Az evangélikus szlovák diákok valóban egyre

büszkébben vallották magukat a fél világra kiterjedő, 80 milliós „szláv nemzet” tagjainak (élén a független, hatalmas Oroszországgal). Történelmi hőseiket úgy utánozták, hogy nevük harmadik elemének felvették a Wladimir, Jaroszlav, Szvatopluk, Szventibold stb. nevet. Nagy vihart kavart a pozsonyi társaság tagjainak ünnepélyes kirándulása a dévényi vár romjaihoz 1836 áprilisában. Szvatopluk monda szerinti nyugvóhelyén azután – folytatta az egykori tudósító –: „Tüzet rakván, malacot (bocsánat) rátéve áldoznak hamvainak; ekkor a tüzet körüláncolják, és síránkozó ordítással s elkeserülve dalolják nemzeti dalukat „Nitra, mila Nitra, ty Slovenska mati” s at. Ekkor hálaul **Plody** című folyóiratot, mint literatúrájok remekét, belevetik, lángjainál ismét dalolnak s nekibőszülten, átkok között Széchenyi s Wesselényi képeit égeték meg Szvatopluk kibéküléséért áldozatul! Ezen kaland akkori elnöke (E. Štúrról van szó – K. L.) most modori professzor!”²²

A „magyarománok” alkotmány- és nemzetellenesnek tartották a lőcsei társaság által 1840-ben kiadott Gitrenka c. almanachot is. A kiadványt Szatócs Károly (Karol Kramarčik) – aki Sziklay László szerint a „pánszláv” szót a köztudatba dobta – azzal vádolta meg, hogy a társaság elnökével, Hlavaček Mihállyal (Michal Hlaváčekkel) együtt arra buzdítottak, hogy „a tótság mostani romjain alapítsák a panszlavizmus (legyen szabad e szóval a tót *Wšeslowenstwj-t* kitenni) szent templomát. Küzdeni akarnak szlávjai a szláv nyelvért ...; védeni akarják a szláv nemzet eltiport jogait és szabadságát”.²³

A magyar sajtó az evangélikus szlovák lelkészeket is egyre gyakrabban vádolta meg azzal a (nem teljesen megalapozatlan) váddal, hogy a szószékről a nép között a „tót nemzetiség”-et hirdetik, s eközben összekapcsolják a tót nyelv kérdését az evangélikus vallás és egyház elvesztésének a lehetőségével. Különösen veszélyesnek tartották azt a „tót kalendárium”-ot, amelyet Szentmiklóson az 1843. esztendőre Fejérpataky Gáspár (Belopotocký, Kašpar) adott ki a cenzúra megkerülésével. A kalendárium készítői ugyanis már nemcsak gróf Zay Károly tervbe vett intézkedéseit bírálta. Egyúttal azt a pórnépet is megcélozták, amely „mind azt mit könyvben ... olvas, szent igazságnak hiszi”, s így azt is elhiszi, »hogy őt papjaitól, isten igéjének hallgatásától megfosztani, vallását erőszakosan megváltoztatni ... akarják ...!».²⁴ Fejérpatakyék lépése tehát már a szlovák nemzeti törekvések mozgalommá szélesítésének, s egyúttal politizálásának a szándékát jelezte. Ez utóbbi első konkrét megnyilvánulása az a felségfolyamodvány volt, amelyet 1842. június 5-én egy szlovák küldöttség Bécsben nyújtott be P. Jozeffy szuperintendens vezetésével. A felségfolyamodványt aláíró 200 evangélikus értelmiségi a szlovák nemzet sérelmeit,

pontokba foglalt kéréseit terjesztette elő. A petíció jól mutatta, hogy a szlovák hazafias értelmiség az „ultramagyarok” jogtalannak tartott törekvéseivel szemben a konzervatív aulikus főrendek és – főleg – a bécsi udvar felé kíván közeledni. A petíció aláírói ugyanis *„a Magyar Királyságban élő protestáns szlovákok nevében Felséged dicsőséges Trónjához helyezik menedéküket és térden állva könyörögnek a legmagasabb uralkodói védelemért és szerény kéréseik garantálásáért...”*²⁵

A magyar vitázók jó része tisztában volt azzal, hogy a prágai „*czehomaniától*” feltüzelt szlavománia *„tulajdonképpen csak némelly falusi papok sötét fejeiben rajoskodik leginkább éjszaki Magyarország tót megyéjében”*. Ezeket a lelkészeket tehát azért tartották igazán veszélyesnek, mert *„az együgyű és előítéletes köznép indulataira befolyásuk által sok vészt okoznak”*.²⁶ Több vitairat figyelmeztetett arra, hogy nem szabad a szlávizmus vagy pánszlávizmus vádját az egész evangélikus szlovák papságra kiterjeszteni. Különbséget kell tenni a *„tót honfiak”* és a *„pánszlávok”* között. Ez utóbbiak érzésmódjára az jellemző, hogy *„e’ magyar állodalomban és hazában Slaviáról álmodozik ‘s magányos sétákon Nyitra ‘s Devény-várak’ romjain az elmúlt idők után sóhajtozik”*. Nemzete egész történetét megtagadja, s a tótok magyaroktól régebbi birtokjogát hangoztatja. Így *„emlékezete csak az Árpád előtti időkben mereng ... ‘s egészen ellágyulva Szwatopluk ‘s Moimir neveit hangoztatja”*. Eközben pedig a tótok által nem értett cseh bibliai nyelvet használja.²⁷

A „magyarománok” tehát éppen a szláv–szlovák történelmi tudat eme alapját igyekeztek történelmi érvekkel megcáfolni. A fő érvük az volt, hogy Mojmir 907-es veresége után a magyarok a szlovákokkal semmiféle szerződést nem kötöttek, ellenkezőleg. A szlovákok a magyarok örök rabszolgái lettek. A kérdéskörben született legterjedelmesebb vitairat (Bárándy álnevű) szerzője a szerződést, az egyenjogúság és a nagymorva birodalom felmelegítését a prágai és a magyarországi „*czehománok*” művének tekintette. A Csehországon túlra tekintő csehbarátok „világlávisáló” törekvései szerinte arra irányulnak, hogy a magyar nemzeti testben szakadást okozva, ausztrósláv koncepciójuk számára szövetségesül nyerjék meg a felföldi evangélikusokat.²⁸ Hernádtáji tollán viszont már a fenyegető magyar figyelmeztetés is megszületett. Mindazokkal tudatta, akik a tótok ősi birtokjoga alapján tagadták a hon magyar meghódítását, hogy ezzel a magyar államot és hazát is tagadják. Határozottan leszögezte, hogy *„Szwatopluk és Moimir’ országa fel nem állhat, a’ magyar állodalom’ felforgatása nélkül. Ha röpiratokban ennek jogos felállítását fészegetni merészlitek – ez már túl megy a’ gondolat’ körén, melly belső; még egy lépés,*

*‘s a’ tett’ mezején álltok ‘s akkor megszűnik a’ polemia, ‘s a’ büntető törvény-
szék’ hatása következik’.*²⁹

Az elmérgesedő polémia tehát egyre erősebb politikai töltetet kapott. A magyar vitázók ilyen törekvéseket kerestek, és találtak is – a „*pán-szlávizmus apostolainak*” minősített – Ján Kollár, valamint P. J. Šafárik irodalmi és tudományos munkáiban is. Molnár Sándor „A szláv népek” című, 1841-es nagy írásában egyebek mellett a szláv irodalmi kölcsönösségre is kitért. Ján Kollár „Az irodalmi kölcsönösségről” című, 5–6 esztendővel korábban írott tudományos munkájában is többet látott, mint a tudományos, irodalmi, nyelvi és egyéb kapcsolatok ápolására irányuló egyszerű törekvést. Ha ugyanis az oroszok, a lengyelek, a csehek és a szerbek szellemi értelemben egy népet képeznek – érvelt a magyar vitázó –, akkor „*népalakítást alkalmasint csakhamar státusalakítás fog önkényt követni*”. A szláv nemzeti ébredés ismeretében előre jelezhető, hogy húsz év múlva „*e’ szláv tartományok nagy részében megérték a’ kedélyek egy nemzeti háborúra a’ magyarok és németek ellen...*”! Ezek mögött a szláv törekvések mögött – amelyek szerinte csak részben léptek fel az irodalomban, a kortársaihoz (Széchenyihez, Deákhhoz, Kossuthoz vagy Wesselényihez) hasonlóan – Molnár Sándor is ott látta a fenyegetően terjeszkedő Oroszországot, az orosz politika kezét.³⁰ Talán Zmeskál Jób foglalta legtömörebben össze a magyar félelmek lényegét: „*... literatori fraternizálástól politikai szövetezésig ... csak egy parányi lépés*” van!³¹ Az orosz veszélytől való félelem persze nem magyar találmány volt. Akkoriban szinte egész Nyugat-Európát és az osztrák–német kormányzatot is komolyan foglalkoztatta. A magyar liberálisok egy részében azonban – olykor a herderi nemzethalál víziót is kiváltva – a magyarság kedvezőtlen földrajzi, stratégiai, etnikai és számbeli helyzete a pán-szláv veszély túlzó megítélését váltotta ki. Ezt elkerülendő is szorgalmazták tehát a lehetőleg minél gyorsabb magyarosodást és magyarosítást. Szontagh Gusztáv szavaival élve ugyanis, „*ha ... magyarosodás által egyé nem forradnánk, a német vagy szláv elem elébb vagy utóbb elnyelné nemzetiségünket s még a nevünk is elenyészne a világ történetében. Nemzetisedésünk kérdése tehát, ránk nézve ... élet vagy halál kérdése*”.³²

5. Deák Ferenc nemzetfelfogása (1848 előtt)

Jeles évfordulók táján megszapornak a méltatott személy politikai, történelmi szerepét, jelentőségét elemző, értékelő írások. Ez így van rendjén. A